

1990-luvun laman uhrien kohtelu Arsenalin saatavakannan myynnissä

Jari Kajas

Yhteiskunnan rakennemuutokset, mukaan lukien talouslamat, jakavat ihmisiä niin sanottuihin voittajiin ja häviäjiään. Muutosten häviäjillä on riski menettää identiteettinsä ja luottamuksensa, mikä voi heijastua vihamielisyytenä ja passiivisuutena demokraattisissa prosesseissa. Demokratian toimivuuden kannalta erityisen tärkeää on tarkastella niitä ryhmiä, joissa rakennemuutokset aiheuttavat toivottomuutta ja tuntemuksia siitä, ettei yhteiskunta ole heitä varten. Tarkastelemme seuraavassa 1990-luvun pankkikriisin loppuselvittelyyn kuulunutta tapausta, jossa valtion omaisuudenhoitoyhtiö Arsenalin saatavakanta myytiin vuonna 2000 ulkomaisille perintäyhtiöille.¹ Saatavat olivat pankkikriisin aikana valtion omaisuudenhoitoyhtiön haltuun tulleita saatavia. Velalliset olivat pankkikriisin uhreja, joiden joukossa oli monia valuuttalainoja ottaneita yrittäjiä. Velalliset ovat myöhemmin kuvanneet menettäneensä luottamuksen politiikkoihin tämän päätöksen seurauksena.

Rahamarkkinoiden liberalisointi 1980-luvun jälkipuoliskolla loi edellytykset talouden ylikuumenemiselle ja velkakuplan synnylle sekä niitä seuranneelle romahdukselle. Pankkikriisin syyllisiä oli monia. Olennaisiin virhearviointeihin syyllistyivät keskeiset talouspoliittiset päättäjät ja heitä tukeneet valmistelukoneistot. Taloustieteellinen tutkimus on osoittanut, että Suomen 1990-luvun pankkikriisin kaksi keskeistä taustatekijää olivat pankkitoiminnan vapauttamisen heikko institutionaalinen pohja sekä talouspolitiikan epäonnistumisesta seuranneet korkeat korot, markan devalvoituminen kahteen otteeseen ja siitä velalliselle aiheutuneet valuuttakurssitappiot (Kiander 2001, 45).

Suuri osa kansanedustajista oli mukana säästö- ja osuuspankkien hallinnossa tai liikepankkien konttorien valvojia. Tämä piti huolen siitä, ettei säästöpankkeja rasitettu tiukoilla vakavaraisuusvaatimuksilla silloinkaan, kun niille lakiuudistusten jälkeen sallittiin käytännössä samanlainen riskinotto kuin liikepankeillekin. Tämä oli todennäköisesti pääsyy siihen, että juuri säästöpankit ajautuivat syvimpiin vaikeuksiin.

Talouspolitiikka epäonnistui siinä, että kiinteästä valuuttakurssista pidettiin Suomessa liian kauan kiinni. Tiukka pyrkimys torjua devalvaatio sai aikaan kolme vuotta kestäneen korkojen nousujakson, jota velkainen talous ei kestänyt. Kotitalouksien ahdinkoa lisäsi samaan aikaan tapahtunut asuntojen varallisuusarvojen syöksyminen. Seurauksena olivat investointien ja kulutuksen romahdus, työttömyys, konkurssit ja kasvavat luottotappiot.

Korkeiden korkojen aika oli tarpeettoman pitkä, kun lopputuloksena oli kuitenkin pakkodevalvaatio 14.11.1991 ja markan kellutus 8.9.1992 alkaen valuuttavaranon jälleen ehdyttyä. Markan heikkeneminen oli välttämätöntä, jonka seurauksena ulkomaisia valuuttalainoja nostaneiden yritysten lainanhoitokulut nousivat kahden devalvaation seurauksena 40 prosenttia. Prosessin pitkittäminen myös lisäsi kohtuuttomasti niiden kotitalouksien ja yritysten velkataakkaa, jotka olivat ottaneet kotimaista lainaa. Laman aikana ja sen jälkeen ylivelkaantuneet yrittäjät ja yksityishenkilöt joutuivat vaikeuksiin suurelta osalta edellä mainittujen talouspolitiikan virheiden vuoksi.

¹ Raportti on syntynyt BIBU:n työpaketissa 5. Sitä ovat kommentoineet ja muokanneet Heikki Hiilamo ja Henri Aaltonen.

Arsenalin myynti ulkomaille

Pankkikriisin hoitamiseen käytettiin verorahoja noin kuusi miljardia euroa. Pankkitukea perusteltiin sillä, että tallettajat olisivat menettäneet rahansa pankkien konkurssissa ja yhteiskunnan taloudellinen toiminta olisi halvaantunut, jollei pankkeja olisi tuettu.

Kysymys 1990-luvun laman uhrien kohtalosta, anteeksipyyntöistä ja hyvityksistä nousee yhä esiin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Esimerkiksi vuoden 2018 presidentinvaalikampanjassa Perussuomalaisten presidenttiehdokas Laura Huhtasaari vaati kansallisen eheyden vaalimisen nimissä totuuskomissiota, joka tutkisi pankkikriisin tapahtumat: "Yhdeksänkymmentäluvun pankkikriisi ja lama on ollut sotiemme jälkeen järkyttävin tapahtuma, joka horjutti kansalaisen luottamusta yhteiskunnan oikeudenmukaisuuteen. --- Pahoittelut tai anteeksipyyntöt pankkikriisin uhreille ja heidän omaisilleen eivät riitä. Kymmenillä tuhansilla yrittäjillä ja sadoilla tuhansilla velallisilla sekä heidän jälkeläisillään on oikeus saada korvaukset kärsimistään vääryyksistä."

Vuosituhanen vaihteessa hallituksen talouspoliittinen ministerivaliokunta päätti myydä roskapankki Arsenaliin siirretyistä ongelmaluotoista 56 000 asiakkaan velat viidellä prosentilla (100 miljoonaa euroa) niiden pääoma-arvosta (2 miljardia euroa) kahdelle ulkomaiselle yritykselle: norjalaiselle perintäyhtiö Aktiv Kapital ASA:lle ja tanskalaiselle Cargill Scandinavia A/S:lle, jonka emoyhtiö on Yhdysvaltojen suurin yksityinen yhtiö Cargill Inc:lle. Aktiv Kapital on pörssi-noteerattu norjalainen perintäyhtiö ja yhdysvaltalainen Cargill jättimäinen elintarvikeyhtiö, joka vuonna 2000 oli muun muassa maailman suurin yksittäinen viljakauppias.

Valtio asetti lähtökohdaksi kaupalle sen, että ostajan pitää noudattaa perinnässä Suomen lakeja ja säännöksiä. Tämän takia ulkomaisten ostajayritysten oli perustettava perintätoimia varten suomalainen osakeyhtiö Aktiv Hansa Oy, josta Aktiv Kapital omistaa 60 prosenttia ja C&A Finland Oy omistaa 40 prosenttia. Ostajayritykset omistavat C&A Finland Oy:n puoliksi, joten jokaisesta Suomesta peritystä 100 eurosta on päätyntä norjalaiselle pörssiyhtiölle 80 euroa ja amerikkalaiselle elintarvikeyhtiölle 20 euroa.

Kauppa koski huomattavaa osaa 1990-luvun laman uhreista. Aktiv Hansa Oy:lle siirtyi 43 454 yksityishenkilön saatavaa 600 miljoonan euron edestä sekä 25 427 yrityssaataavaa 1 458 miljoonan euron edestä.

Päätöksenteko talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa

Tieto, että Arsenalin veloista oli 15.10.1999 mennessä saatu tarjouksia, levisi julkisuuteen. Kansanedustaja Jukka Vihriälä esitti joulukuussa 1999 hallitukselle kirjallisen kysymyksen: *"Harkittiinko hallituksessa toimenpiteitä, joilla kysymyksessä esitetyn kaupan sijasta olisi haettu huomattavia velkojen sovittelu- ja anteeksiantoratkaisuja sekä miten hallitus nyt tehdyn kaupan jälkeen turvaa ulkomaalaisomisteiselle yhtiölle myytyjen velkojen ja Arsenalin vanhojen velallisten oikeudenmukaisen ja inhimillisen kohtelun velkojen takaisinperinnässä?"*

Toinen valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes vastasi eduskunnalle 11.1.2000 – lähes kolme kuukautta ennen kuin allekirjoitti Aktiv Hansa -kauppakirjan: *"Omaisuudenhoitoyhtiö Arsenal Oyj:n saatavasalkkujen myynti perustui sekä talouspoliittisen ministerivaliokunnan 26.1.1999 tekemään päätökseen Arsenalin toimintojen alasajon nopeuttamisesta että Arsenalin tarkastusvaliokunnan suosituksiin. Yhtenä vaihtoehtona harkittiin myös saatavien myyntiä valtion perustamalle ja omistamalle perintäyhtiölle. Tästä vaihtoehdosta luovuttiin, koska valtion omistaman yhtiön toiminta olisi helposti samaistettu Arsenaliin, se ei olisi kuitenkaan voinut*

velallisten tasapuolisen kohtelun vuoksi toimia erilaisin periaattein kuin muut perintätoimistot eikä Arsenalissa ollut sellaista ammattitaitoa eikä tietojärjestelmiä, joita erityisesti ns. jälkiperittävien joustava hoitaminen olisi edellyttänyt.

Myyjä asetti velallisten oikeudenmukaisen kohtelun turvaamiseksi kaupalle useita ehtoja. Näiden mukaan perintätoimintaa harjoittavan yhtiön on oltava suomalainen ja sen on noudatettava Suomen perintälakia ja hyvää perintätapaa. Saamisia ei saa jatkossakaan myydä eikä luovuttaa kolmannelle osapuolelle, jollei se täytyä ostajalle asetettuja ehtoja. Lisäksi kaikki Arsenalin sopimat velkajärjestelyt ovat edelleen voimassa. Arsenal on velkojana ollut sidottu verrattain kaavamaiseen toimintatapaan. Uusi yhtiö sitä vastoin pyrkinee yksilöllisiin ratkaisuihin velallisten kanssa siten, että velallisen velanhoitokyky ja siinä tapahtuvat muutokset otetaan huomioon. Käytännössä tämä johtaa joustavampiin velkojen sovittelu- ja anteeksiautoratkaisuihin kuin mihin Arsenalilla oli mahdollisuuksia. Monelle Arsenalin velalliselle saamisten myynti saattaakin antaa siten mahdollisuuden päästä vanhoista veloistaan lopullisesti eroon.”

Talpon marraskuun 1999 kokouksen salaiset myyntiasiakirjat

Talouseliittisen ministerivaliokunnan salaiset neuvottelumuistiot liitteineen ovat salaisia 25 vuoden ajan. Kysyimme tutkimuslupaa tähän Aktiv Hansa -kauppaan liittyvään salaiseen aineistoon ensin valtiovarainministeriöstä, joka vastasi luovuttaneensa kaikki vanhemmat asiakirjat Kansallisarkistoon. Kansallisarkisto myönsi tutkimusluvan.

Arsenalin saatavien myynnistä saatuja tarjouksia käsiteltiin talouseliittisen ministerineuvoston salaisten neuvottelumuistioiden mukaan kahdessa kokouksessa, joista 29.11.1999 läsnä olivat Paavo Lipponen, Olli-Pekka Heinonen, Suvi-Anne Siimes ja Eva Biaudet ja myyntipäätöksen 8.12.1999 tehneessä kokouksessa Paavo Lipponen, Sauli Niinistö, Olli-Pekka Heinonen, Sinikka Mönkäre, Kalevi Hemilä, Suvi-Anne Siimes ja Erkki Tuomioja.

Arsenalin saatavien myynnin valmistellut valtiovarainministeriön virkamies, Jarmo Väisänen, kertoo haastattelussa 27.11.2019, että ostajaa oli ensin etsitty Suomesta, mutta aika pian selvisi, että kenelläkään ei ole resursseja lähteä näin isoa kauppaa tekemään. Tämän jälkeen saatiin viisi ulkomaista tarjousta. Neuvottelumuistion mukaan Arsenal sai 15.10.1999 mennessä seuraavat tarjoukset: Cargill & Aktiv Kapital 730 mmk, Olympia Capital 560 - 650 mmk, Finance Credit 605 mmk, Intrum Justitia & Goldman Sachs 480 mmk ja Hoist & Deutsche Bank 420 mmk (+ mahdollinen lisämaksu max 200).

Virkamiehet käynnistivät tarkemmat jatkoneuvottelut eniten tarjonneen Cargill & Aktiv Kapitalin kanssa erillisen riippumattoman hinnoittelukomitean suosituksesta. Tähän hinnoittelukomiteaan kuuluivat professori Kari Neilimo, KHT Kunto Pekkala ja asianajaja Jukka Peltonen. Hinnoittelukomitean käsityksen mukaan Olympia Capitalin ja Finance Creditin tarjoukset sisälsivät seikkoja, jotka vähentävät tarjousten uskottavuutta, mutta ne jätettiin kaiken varalta odottamaan mahdollista jatkokäsittelyä.

Neuvottelujen jatkuessa Arsenalin tietokannoissa osoittautui olevan huomattavia puutteita, joiden vuoksi sekä kaupan kohde että sen hinta-arvio pienenevät. Tietojen täsmentyminen johti siihen, että Cargillin & Aktiv Kapitalin tarjous aleni 730 Mmk:sta 600 Mmk:aan. Virkamiesten mukaan Arsenalin tiedoissa saattoi edelleen olla virheitä, jotka johtavat lisähinnanalennuksiin due diligencen aikana. Due diligencellä tarkoitetaan suunnitellun yrityskaupan osapuolen suorittamaa yrityskaupan kohteen tarkastusta. Myös Olympia Capital ja Finance Credit alensivat omia

tarjouksiaan. Niiden uudet tarjoukset olivat: Olympia Capital noin 600 mmk ja Finance Credit 575 mmk.

Hinnoittelukomitea piti 600 Mmk:n hintaa riittävänä kaupan hyväksymiseksi. Virkamiehet pyysivät kuitenkin ns. second opinionin kaupan kohteen hinnoittelusta konsulttiyhtiö Coopers Lybrandilta. Se arvioi, että saatavakannan nettoarvo vaihtelee perimistoiminnan kustannukset ja verot huomioon ottaen välillä 418,3 mmk – 587,8 mmk, kun sovellettiin 12,5 prosentin diskonttokorkokantaa. Arvo riippui ostajaehdokkaan omasta taloudellisesta tilanteesta ja mahdollisuudesta käyttää kaupan kohteena olevaan kantaan sisältyvä potentiaalinen veroetu hyväkseen.

Cargill & Aktiv Kapital pyysi 18.11.1999 myyjältä ns. eksklusiviteetti-sopimusta, jottei ennen talouspoliittisen ministerivaliokunnan käsittelyä myyjä neuvottelisi muiden tarjokkaiden kanssa. Neuvottelukiellon aikana Olympia Capital lähetti kuitenkin useille eri tahoille telefaxeja, joissa se oli korottanut oman tarjouksensa 725 mmk:aan. Lisäksi yhtiö takasi, ettei hinta alene missään oloissa alle 688 mmk:n. Syyksi uuteen tilanteeseen yhtiö kertoi sen, ettei se ehtinyt aikaisemmin analysoimaan Arsenalin lähettämiä tietoja. Olympia Capitalin alkuperäinen tarjous sisälsi kuitenkin hinnoittelukomitean mukaan piirteitä, jotka tekivät siitä epäuskottavan.

Salaisessa neuvottelumuistiossa virkamiehet kertovat, etteivät ole voineet neuvotella Olympia Capitalin kanssa, koska neuvottelukiello on ollut voimassa. Virkamiehet arvioivat, että Olympia Capitalin uusi hintatarjous voikin olla pelkästään yritys päästä neuvottelemaan kaupasta. Tällöin hintatarjous ei olisi välttämättä sitova, vaan hinta määräytyisi lopullisesti due diligencen perusteella. Hinta voisi siten muodostua nyt saavutettua neuvottelutulosta alhaisemmaksi. Toisaalta Olympia Capitalin hinta voisi joka tapauksessa olla parempi kuin Cargill & Aktiv Kapitalin kanssa neuvotteluissa saavutettu 600 mmk.

Neuvottelukiellon ehtojen mukaan neuvottelut muiden ostajaehdokkaiden kanssa voidaan aloittaa vain, jos talouspoliittinen ministerivaliokunta hylkää Cargillin & Aktiv Kapitalin kanssa neuvottellun sopimuksen. Jos tarkennusneuvottelut aloitetaan muiden kanssa, Cargill & Aktiv Kapital voivat kuitenkin vetäytyä neuvotteluista lopullisesti.

Edellä olevan perusteella virkamiehet esittivät harkittavaksi, että talouspoliittinen ministerivaliokunta päättäisi tässä vaiheessa hylätä Cargillin & Aktiv Kapitalin kanssa neuvottellun sopimuksen ja edellyttää, että valtiovarainministeriön johdolla jatketaan välittömästi tarkennusneuvotteluja Olympia Capitalin ja Finance Creditin kanssa tavoitteena päätösesityksen käsittely talouspoliittisessa ministerivaliokunnassa 31.12.1999 mennessä. Ministerit puolsivat tätä esitystä.

Talpo päätti kaupasta joulukuussa 1999

Talouspoliittinen ministerineuvosto käsitteli asiaa jo seuraavassa kokouksessaan viikon kuluttua 8.12.1999. Valtiovarainministeriön rahoitusmarkkinaosaston laatimassa salaisessa muistiossa todetaan, että ministerivaliokunta oli edellisessä kokouksessa edellyttänyt valtiovarainministeriöltä lisäselvityksiä Olympia Capitalin tarjouskilpailun määräaikojen päättymisen jälkeen jätetystä korkeammasta tarjouksesta.

Valtiovarainministeriön saamat lisäselvitykset osoittivat, että Olympia Capitalin jättämä täsmennetty tarjous sisältää sellaisia sanontoja, ettei Olympia Capitalin tarjousta voitu pitää sitovana. Olympia Capitalin edustajat eivät edes pitäneet tarpeellisena tarjouksen ja siihen perustuvan mahdollisen sopimuksen yksityiskohtaista käsittelyä. Norjalaisten talousalan julkaisujen, Norjan Julkisen Sanan Neuvoston kriittisimpään artikkeliin antaman lausunnon ja

norjalaisten kansanedustajien julkisuuteen antamien kannanottojen mukaan Olympia Capitalilla oli huono maine perintätoimen harjoittajana. Kärkevimmat syytökset kohdistuvat hädänalaisessa asemassa olevien kansalaisten räikeään hyväksikäyttöön. Lisäksi Olympia Capitalin osittain ristiriitaiset oletukset kaupan kohteesta johtaisivat todennäköisesti esitetyn hintatarjouksen alenemiseen.

Cargill & Aktiv Kapital olivat samanaikaisesti uusien neuvottelujen kanssa korottaneet ministerivaliokunnalle esitettyä neuvottelutuloksen mukaista kauppahintaa 70 mmk:lla 670 mmk:aan, joka vastasi maksuajankohta huomioon ottaen Olympia Capitalin viimeistä hintatarjousta. Aktiv Kapital oli myös laatinut kannanoton, jossa kuvattiin Aktiv Kapitalin perintätoiminnan luonnetta ja periaatteita. Yli kymmenen vuoden kokemuksella kotimaisten rahoituslaitosten saatavakantojen perimisestä Aktiv Kapital oli osoittautunut hyvämaineiseksi ja asiakkaan muuttuneet olosuhteet huomioon ottavaksi toimijaksi.

Edellä olevan perusteella virkamiehet esittivät, että talouspoliittinen ministerivaliokunta puoltaisi valtiovarainministeriön esitystä, jonka mukaan Arsenal-yhtiöt allekirjoittaisivat kaupan kohteena olevien saatavakantojen myyntisopimuksen Cargillin & Aktiv Kapital Oy:n kanssa 670 mmk:n kauppahinnalla sekä valtuuttaisi valtiovarainministeriön ja Valtion vakuusrahaston allekirjoittamaan kauppaan liittyvän letter of comfortin (tukikirje, missä valtio epävirallisesti sitoutuu neuvotteluprosessissa päädyttyyn lopputulokseen ennen kauppakirjan allekirjoittamista). Ministerivaliokunta päätti virkamiesesityksen mukaisesti myydä Arsenalin saatavat Cargillin & Aktiv Kapital muodostamalle yhteenliittymälle.

Myynnistä päättäneiden ministereiden vastauksia

Lähetimme lokakuussa 2019 myyntipäätöksen tehneille ministereille sähköpostitse haastattelupyynnön ja kymmenen kysymystä, joihin voivat vastata, jos haastattelu ei sovi. Paavo Lipposta emme onnistuneet tavoittamaan. Kukaan ei tiennyt Lipposen käyttämää sähköpostiosoitetta, joten soitimme pari kertaa viikossa yli kuukauden ajan Lipposen henkilökohtaiseen matkapuhelinnumeroon, mutta hän ei koskaan vastannut soittoyrityksiimme. Lähetimme hänelle myös tekstiviestin, missä kerroimme tutkimuksesta ja pyysimme häntä ilmoittamaan sähköpostiosoitteen, minne voimme lähettää kysymykset ja taustatiedot tutkimuksesta. Lipponen ei vastannut tähänkään yhteydenottoyritykseen.

Presidentti Sauli Niinistö vastasi tasan kuukauden miettimisen jälkeen lyhyesti, että hänellä ”ei ole niiden (talpon kokousmuistioissa ja niiden liitteissä) tai asianomaisen vastuuministerin (Suvi-Anne Siimes) 22.3.2000 eduskunnalle kirjalliseen kysymykseen antaman vastauksen yli menevää tietoa.”

Asian vastuuministeri ja kauppakirjan allekirjoittanut toinen valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes vastasi, että ”En ole käytettävissä haastattelua varten tässä asiassa. Minulla ei ole enää näin pitkän ajan jälkeen mitään luotettavia muistikuvia tämän asian hoidosta. Olen myös tuhonnut tätä ja kaikkia muitakin ministeriaikaisia tehtäviäni koskeneet henkilökohtaiset arkistoni siinä vaiheessa, kun jäin pois eduskunnasta keväällä 2007.”

Sinikka Laisaari (o.s. Mönkäre) vastasi, että ”Valitettavasti minulla ei ole aiheesta mitään muistiinpanoja, joten haastattelustani ei ole mitään lisäarvoa tutkimukselle. Jälkikäteen mielestäni myynti oli virhe. Velalliset joutuivat kohtuuttomaan asemaan. Pankkikriisin keskeisenä taustatekijänä oli, kuten toteat, pankkitoiminnan vapauttaminen hallitsemattomasti ja talouspolitiikan epäonnistuminen. Mielestäni ei pidä unohtaa eri pankkiryhmien vastuuta tapahtuneista. Jotkut pankkiryhmät toimivat ammattitaitoisesti ja jotkut täysin vastuuttomasti.

Vastuuta ei voi sysätä pelkästään valvonnalle ja riittämättömälle säätelylle. Ratkaisematon kysymys on, oliko toteutettu pankkitukiratkaisu oikeudenmukaisempi kuin osan velallisista tukeminen suoraan (miten velalliset olisi valittu?). Tämä näin jälkiviisaana sanottuna.”

Kalevi Hemilän mukaan asia tuli hänelle vastaan normaalisti esittelyssä valtiovarainministeriön kautta ja päätös tehtiin esittelystä, talouspoliittisen ministerivaliokunnan valmistelusta. Hemilän mukaan erilaisia vaihtoehtoja käytiin keskusteluissa läpi, mutta ei löydetty parempaa ratkaisua kuin myynti perintäyhtiölle. Myös velkojen anteeksiantoa ja akordia pohdittiin, mutta niitä pidettiin mahdottomana. Velalliset eivät ole olleet Hemilään yhteydessä. Lopuksi Hemilä toteaa: ”Epäonnistunut talouspolitiikka kyllä tiedostettiin, mutta virheitä haettiin lähinnä pankeista! Asiaan olisi tietysti pitänyt puuttua jo paljon aikaisemmin. Erityisesti SKOP:in ongelmat olivat jo laajasti tiedossa.”

Erkki Tuomioja vastasi joutuvansa ”kieltäytymään haastattelupyynnöstä siitä yksinkertaisesta syystä, että minulla ei ole mitään muistikuvaa eikä muistiinpanoja näistä kokouksista, en kuulunut siihen sisäpiiriin joka tätä asiaa neuvotteli ja valmisteli eikä ministerivaliokunta ollut silloin mikään aito päätöksentekijäelin, jossa ainakaan minun läsnä ollessani olisi käyty aidosti vaihtoehtojakin läpi. Siten vastaukseni kaikkiin esittämiisi kysymyksiin on puhdas viiva.”

Myynnin valmisteluun osallistuneiden virkamiesten vastauksia

Valtiovarainministeriön virkamiehistä Arsenalin myynnin valmisteli ja esitteli talouspoliittiselle ministerineuvostolle Jarmo Kilpelä (kuoli 2017) ja Jarmo Väisänen, jota haastattelimme marraskuussa 2019.

Väisäsen mukaan keskeistä päätöksessä oli pyrkimys lopettaa Arsenalin toiminta. Toinen argumentti myynnille oli se, että kotimaiset yritykset eivät pystyneet hoitamaan tämän kokoluokan velkasaatavia. Kolmanneksi tuolloinen laki velalliselle oli erilainen kuin nykyään eli Väisäsen mukaan ei ollut velan anteeksiantomahdollisuutta. Neljänneksi, velallisille ei annettu velkoja anteeksi, koska se olisi luonut tilanteen, jossa toisia velallisia suositaan toisten velallisten kustannuksella. Vuoden 1999 alussa pidetyssä talpon kokouksessa ministerit totesivat, että pankkikriisi on nyt jatkunut riittävän kauan. Palautuksia saataviin oli saatu, mutta palautettavat summat alkoivat pienenemään. Poliittinen päätös oli, että pankkikriisin jälkiselvittely saataisiin vuoden aikana loppumaan.

Väisäsen mukaan vaihtoehto olisi tietysti ollut se, että ei toteuteta poliittista päätöstä, jonka mukaan Arsenal ajetaan alas ja annetaan Arsenalin jatkaa omin voimin perintää: ”Olisiko annettu anteeksi tai jotain niin se kyllä sitten taas – sekin oli puhtaasti poliittinen kannanotto, että siinä vaiheessa todettiin, että kansalaisten yhdenvertainen tasapuolinen kohtelu ei oikein salli sitä, koska siellä oli jo aikaisemmin tapahtunut satoja tuhansia vastaavia Arsenalin asiakkaita, jotka oli hoitanut kaikki viimeisen päälle, maksanut pois. Niin miksi sitten joillekin – osalle ryhmästä olisi lähdetty antamaan anteeksi.” Väisänen mukaan oli tietoinen päätös siirtää perittäväksi myös maksamattomat korot: ”Ei unohdettu korkoja, siihen mennessä kertyneet korot olivat saamia eli nekin piti hoitaa, mutta sen ymmärtää, että mentaali mielessä asiakkaalle oli turhauttava, että kaiken sen minkä pystyy suorittamaan, niin putoaa vain niitä korkoja, aina uudestaan kertyneitä korkoja.” Päätöksen perusteena oli, että lainsäädäntö oli velvoittava eikä anteeksiantomahdollisuutta ollut. Hallitus valitsi pienimmän tappion mallin.

Valmistelutyöhön osallistui lisäksi valtiovarainministeriön Heikki Solttila, joka oli myös Arsenalin hallituksen jäsen. Solttila vastasi sähköpostitse ”Myynnin tavoitteena oli Arsenalin alasajon nopeuttaminen ja perinnän tehokkaampi järjestäminen, koska sen avulla Arsenalin paikallisorganisaatio voitiin purkaa ja perintätoimet keskittää yhdelle asiantuntijaorganisaatiolle.”

Solttilan mukaan ”Saatavien myyntiin oli useita syitä. Arsenalin hajautettu organisaatio ei ollut optimaalinen tasapuoliseen, tehokkaaseen perintään ja organisaation alasajoon sopiva ratkaisu. Asiantunteva perintäorganisaatio pystyi myös kohtelemaan perittäviä yksilöllisemmin kuin Arsenal, jonka perittävätiedot olivat pääsääntöisesti hajallaan erilaisissa tiedostoissa/mapeissa ympäri maata. Lisäksi pankeissa ei ollut perintään liittyvää ammattitaitoa riittävästi. Myös perinnän nettotulos arviotiin myydessä paremmaksi kuin Arsenalin perinnän tulos.”

Solttilan mukaan ”Vaihtoehdot olivat Arsenalin oma perintä tai saatavien myynti. Kun saatiin karkeita tietoja saatavien määrästä yms., ratkaisu oli helppo. Lisäksi todettiin, että perintäyhtiön on helpompi antaa akordeja kuin viranomaisvalvonnassa/-ohjauksessa ja julkisen luupin alla olevan osakeyhtiön.”

Velkojen anteeksiantoa Solttilan muistin mukaan ”pohdittiin joltain osin, mutta tasapuolisuusvaateet, rajanvedot, saamisten suuri määrä ja nimellisarvo etc. puolsivat saamisten myyntiä.” Solttila kertoo myös ”Vuosien saatossa keskustelin puhelimesta satoja tunteja Arsenalin (ja Skopin) velallisten kanssa. Ei niinkään kauppaan liittyen, vaan yleensä keskustelijana ja neuvonantajana. Tosin, myös joskus syyllistettynä ja uhkailtuna.” Solttila pitää ”tehtyä ratkaisua nykyisenkin tiedon valossa parhaana. Yksittäisissä tapauksissa ratkaisu ei varmasti ollut paras, mutta massamielessä kyllä.”

Velkojen perinnässä Solttilan mukaan ”Arsenalia oli ohjeistettu ottamaan huomioon inhimilliset tekijät velkojen perinnässään, mutta se perustui yleiseen inhimillisyyteen eikä talouspolitiikkaan. Virkamiesten on mahdotonta arvioida mikä osa velallisen velkojen määrästä on velallisen omaa syytä (myös spekulatiosta silloisessa suhdanteessa), mikä pankinjohtajien rahan tarjonnan, mikä kotimaisen talouspolitiikan osuus ja mikä kansainvälisten suhdanteiden vaikutusta.” Solttilan mukaan ”takaajien epäoikeudenmukainen kohtelu, joskin lainmukainen, sain usein pohtimaan lainsäädännön oikeudenmukaisuutta.”

Seppo Salonen toimi kaupan valmisteluaikana Arsenalin sisäisenä tarkastajana eikä varsinaisesti osallistunut kaupan valmisteluun. Salonen kertoo tullessa mukaan vasta kaupan toteutusvaiheessa vuonna 2000 eli kun myyntipäätökset oli jo tehty. Vuodesta 2000 lähtien Salonen vastasi Arsenal-konserni taloushallinnosta ja toimi Arsenal-SSP oy:n toimitusjohtajana syksyyn 2003 saakka, jolloin Arsenal-yhtiöt asetettiin vapaaehtoiseen selvitystilaan. Siitä alkaen Salonen toimi Arsenalin toisena selvitysmiehenä vuoden 2017 loppuun saakka, jolloin jäi eläkkeelle.

Salosen mukaan ”Poliittinen paine Arsenalin lopettamiseksi oli mielestäni pääasiallinen syy saatavakannan kaupan suunnittelun aloittamiseen. Kauppavaihtoehtoa on käsitelty ainakin Valtion vakuusrahastossa, joka oli myös Arsenalin toinen omistaja. Vakuusrahaston valtuustoon kuului poliitikkoja. Myös Arsenalin tarkastusvaliokunta ajoi Arsenalin toiminnan alasajoa. Tarkastusvaliokunta oli Arsenalin yhtiökokouksen valitsema elin. Sen kaikki jäsenet olivat vuodesta 1998 alkaen kansanedustajia. Valiokunnan puheenjohtajana oli tuolloin kansanedustaja Kari Kantalainen. Onko ollut erityistä toimeksiantoa, kaupan valmistelun aloittamisesta, ei ole tiedossani.”

Salosen mukaan ”saatavien perinnän jatkaminen Arsenalin toimesta olisi luonnollisesti ollut vaihtoehto. Tämä olisi kuitenkin edellyttänyt Arsenalin perintäorganisaation uudelleenjärjestelyä. Lisäksi se oli vallitsevan poliittisen tahdon vastainen vaihtoehto.”

Salonen kertoi, että velalliset olivat kaupan jälkeisinä vuosina yhteydessä häneen ja Arsenalin perintäyksikköön myytyjen saatavien osalta vähintään satoja kertoja. Useimmiten yhteydenotto koski siirtyneen velan määrää tai panttauksen sitovuutta. Myös kaupantekohetkellä keskeneräiset velkomusoikeudenkäynnit johtivat usein tiedusteluihin.

Kysyimme Saloselta, huomioitiinko päätöksenteossa sitä, että velallisten asema oli pääosin seurausta valtion epäonnistuneesta talouspolitiikasta. Vastaus kuului: ”Minulla ei ole tietoa siitä, pohdittiinko kauppaa suunniteltaessa tätä syy-yhteyttä – todennäköisesti ei kovinkaan paljon? Tämä johtuu mm. siitä, että velallisen tasapuolinen kohtelu olisi edellyttänyt epäonnistuneen talouspolitiikan seurauksien hyvittämistä kaikille velallisille. Siis myös muille, kuin Arsenalille perittäväksi jääneille velallisille. Kaikilla velallisilla oli mahdollisuus lain mukaiseen velkajärjestelyyn. Myös vapaaehtoisia velkajärjestelyjä oli tietyin edellytyksin käytössä Arsenalissa ja muissakin pankeissa. Vapaaehtoisjärjestelyissäkin noudatettiin pääsääntöisesti virallisen velkajärjestelyn kriteereitä.”

Eduskuntakyselyjä Aktiv Hansa -kaupasta

Kauppakirjan allekirjoittanut toinen valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes antoi eduskunnalle heti Aktiv Hansa -kaupanteon jälkeen 22.3.2000 vastauksen 33 kansanedustajan esittämään kirjalliseen kysymykseen Arsenalin lainojen myynnistä. Kansanedustajat halusivat tietää, miksei velallisille voitu myydä lainoja noin 5 %:n hinnalla ja oliko kauppasumma riittävä sekä miten hallitus takaa sen, että ostaja noudattaa hyvää perintätapaa ja Suomen lakia, ettei velallisten tarvitse menettää yöuniaan.

Siimes perusteli kauppaa sillä, että Arsenalin saatavien myynti ulkomaisille perintäyhtiöille oli valtiolle kannattavampi toimenpide kuin saatavien myynti samalla hinnalla suoraan velallisille itselleen. Tämä johtui Siimeksen mukaan siitä, että olisi mahdotonta saada kaikkia velallisia maksamaan vapaaehtoisesti osuutensa ja tällöin tuotto olisi keskimäärin alempi. Siimeksen mielestä ajatus, että velalliset voisivat lunastaa velkansa maksamalla velkapääomistaan noin viisi prosenttia, on yksinkertaisuudessaan houkutteleva. Siimeksen mukaan se on kuitenkin käytännössä mahdoton, sillä velkapääomat vaihtelevat muutamista markoista useisiin kymmeneen miljooniin markkoihin, joten suurimmat velalliset eivät pystyisi maksamaan omaa osuuttaan, mikä alentaisi keskiarvoa.

Valtiovarainministeri Petteri Orpo vastasi 6.6.2018 eduskunnalle kansanedustaja Laura Huhtasaaren kirjalliseen kysymykseen (Arsenalin) velallisten asemasta. Orpon mukaan ”*Arsenalin saatavat ostaneilta yhtiöiltä (nykyisin PRA Suomi Oy) saadun tiedon mukaan saatavakannasta oli 6.6.2018 perinnässä olevia velkoja enää alle yksi prosentti, joiden vanhentumisen esimerkiksi tietyt velkajärjestelylainsäädännön siirtymäsäännökset tai velallisen saama velallisasemaa koskeva rikostuomio ovat estäneet. Muut velat ovat suurimmalta osin maksettu takaisin tai vanhentuneet jo vuonna 2008, jolloin ulosottokaareissa (705/2007) säädetty ulosottooperusteen 15 vuoden määräaikaisuus astui voimaan.*” (Orpo 2018, 5, KK 189/2018VP).

Miksi Arsenalin asiakkaita vain Ulf Sundqvist sai erikoiskohtelun?

Toinen valtiovarainministeri Suvi-Anne Siimes torjui siis maaliskuussa 2000 ajatuksen myydä Arsenalin saatavat velallisille eduskunnalle antamassaan vastauksessa. Kuitenkin Siimeksen edeltäjä, toinen valtiovarainministeri Arja Alho oli syyskuussa 1997 hyväksynyt STS-pankin entisen pääjohtajan Ulf Sundqvistin maksuehdotuksen, jonka mukaan hän ilmoitti pystyvänsä maksamaan vain 1,2 miljoonaa markkaa Arsenalille korkeimman oikeuden hänelle velvoittamasta 16,4 miljoonasta markasta.

Esimerkki kuvaa miten valtiolta jousti eliittiin kuuluvan jäsenen kohdalla. Kun kyseessä oli entinen ministeri, puoluejohtaja, kansanedustaja ja pankin pääjohtaja – puoluetoverit hyväksyivät tämän oman ehdotuksen maksaa vain 7,3 prosenttia velan arvosta Arsenalille ja kuitata näin velkansa yhteiskunnalle. Ellei valtio olisi hyväksynyt tarjousta, olisi Sundqvistin velka myyty Aktiv Hansa -kaupalla ulkomaisille perintäyhtiöille, jotka olisivat lähteneet perimään alkuperäistä 16,4 miljoonan markan velkaa maksukykyiseltä Sundqvistilta. On mahdollista, että Sundqvist myös tiesi valtion aikeista myydä Arsenalin saatavat perintäyhtiölle, joten säästääkseen rahaa hän vaati valtiota hyväksymään oman maksuehdotuksensa.

Ulf Sundqvistin erikoiskohtelu herätti aikanaan suurta huomiota, koska valtio ei sallinut muille Arsenalin asiakkaille omien velkojen lunastamismahdollisuutta alennettuun hintaan. Eduskunnassa kansanedustaja Aapo Saari totesi 22.10.1998 hallitukselle jätetyssä välikysymyskeskustelussa: ”Ulf Sundqvistin kanssa tehty sopimus on loukannut kansalaisten yhdenvertaisuutta. Sopimuksen sisältö ja asian käsittelyvaiheet ovat vakavasti horjuttaneet kansalaisten luottamusta pääministeri Lipposeen, hallitukseen ja koko poliittiseen järjestelmään. Ulf Sundqvist joutui maksamaan vain noin 10 prosenttia korkeimman oikeuden määräämästä korvauksesta. Kenenkään muun kanssa ei ole tehty yhtä edullista sopimusta. Lähes kaikki muut pankkikriisin uhrin riippuvat edelleen loputtomassa velkahirressä.”

Pääministeri Paavo Lipponen vastasi välikysymykseen vetoamalla perustuslakivaliokunnan mietintöön 6/1998, jossa todetaan ”Tällainen lopullinen tuomioistuinratkaisun jälkeen tehty sopimus on oikeusjärjestyksen mukaan sinänsä täysin mahdollinen ja sopimus on pätevä, jollei joistakin erityisistä syistä muuta johdu. Tuomiolla vahvistetun korvauksen sopimisen motiiveina voidaan yleisellä tasolla pitää esimerkiksi perinnän helpottumista ja nopeutumista sekä sen onnistumisen varmistamista. Sovintoratkaisun avulla velkoja pyrkii turvaamaan itselleen osan korvaussaatavastaan. Sundqvistin korvausvastuun sopimisen motiivina on valtiovarainministeriössä pidetty sitä, että näin saatiin Arsenal-Sillalle edes osa tuomitusta vahingonkorvauksesta. Valtion omistajavaltaa käytettäessä tulee kiinnittää huomiota myös yleiseen etuun.”

Lipponen jatkoi: ”Valiokunta on lakiehdotuksia arvioidessaan usein katsonut, että yhdenvertaisuus edellyttää kansalaisten samanlaista kohtelua silloin, kun vaikuttavat olosuhteet ovat samanlaisia. Valiokunnan mukaan yhdenvertaisuuden toteutumisen näkökulmasta arvioituna ministeri Alhon toimintaa ei voida pitää yleistä oikeustajua vastaavana eikä hyväksyttävänä. Johtopäätöksensä perustuslakivaliokunta katsoo, että ministeri Arja Alhon menettely asiassa, joka päättyi muistutuskirjelmässä mainittuun Ulf Sundqvistille tuomitun vahingonkorvauksen sopimiseen, on edellä todetuissa kohdin joko ollut moitittavaa oikeudellisin perustein tai antanut aiheita arvostelulle toiminnan tarkoituksenmukaisuuteen liittyvistä syistä, mutta että ministeri Alhon menettely ei ole ollut sillä tavoin lainvastaista kuin ministerivastuulain 7 §:ssä tarkoitetaan.”

Arja Alho erosi omasta aloitteestaan toisen valtiovarainministerin tehtävästä 9.10.1997.

Pohdintaa

Kaksikymmentä vuotta sitten tehdyn päätöksen asiakirjat osoittavat valtion ratkaisun perustuneen yksinomaan Arsenalin saatavien palautusten maksimoimiseen. Velallisia käsiteltiin asiakirjoissa vain suurina numerojoukkoina. Yhtenä vaihtoehtona pohdittiin kyllä perinnän jatkamista Arsenalin toimesta, mutta sen osaamisen ei katsottu olevan riittävän tehokasta. Valtion arvioitiin saavan enemmän rahaa myymällä kuin Arsenal onnistuisi ikinä perimään. Velkojen anteeksiannon ja lieventämisen ministerit torjuivat, koska sitä pidettiin epärealistisena Arsenalin ulkopuolisia pankkikriisin uhreja kohtaan. Tosin toinen myyntipäätöksen valmistelleista virkamiehistä Jarmo Väisänen totesi nyt, että ehkä olisi sittenkin kannattanut odottaa pari vuotta velkalainsäädännön muutosta, joka mahdollisti lama-ajan velallisten jonkun asteisen armahtamisen: ”Sen jälkeen olisi aidosti voinut panna myyntipäätöksen rinnalle sen, että voidaanko velkoja antaa anteeksi, ja jos annetaan niin kuinka paljon.”

Kun valtio oli menettänyt kuusi miljardia euroa pankkitukena, saatiin edellä kuvatulla kaupalla siitä takaisin 1/60 -osa, 100 miljoonaa euroa. Ja kun saatavat myytiin ulkomaille, velallisilta kaupan jälkeen perityt miljoonat eivät olleet enää hyödyntämässä ja edistämässä Suomen kansantaloutta ja suomalaista yhteiskuntaa. Päätöksenteossa ei otettu kantaa lieventävänä asianhaarana siihen, mikä oli valtion itsensä rooli yritysten ja kansalaisten velkaantumisessa. On todennäköistä, että päätös synnytti pitkäaikaista luottamuksen puutetta ja vihamielisyyttä valtiota ja yhteiskuntaa kohtaan.

Raportin aineistoon on hankittu relevanttia tutkimuskirjallisuutta ja muistelmia. Tärkeämpi osuus aineistolähteenä on ollut asiantuntijahaastattelulla, joita oli kolme kappaletta. Asiantuntijat liittyivät työtehtäviltään ja ammattiosaamiseltaan keskeisesti Aktiv Hansa-kauppaan. Myös muilta asianosaisilta kysyttiin, mutta heillä ei ollut kertomansa mukaan antaa lisätietoa tapahtumiin.

LÄHTEET

Julkaistut lähteet

- Alatalo, Johanna & Hämäläinen, Hanna & Maunu, Tallamaria (2016). Työ- ja elinkeinoministeriön lyhyen aikavälin työmarkkinaennuste, kevät 2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö
- Jännäri, Kaarlo & Koskenkylä, Heikki (1995). Suomen pankkikriisin syiden tarkastelua. Julkaisussa Kansantaloudellinen aikakauskirja - 91. vsk - 1/1995. Helsinki: Taloustieteellinen Yhdistys
- Halme, Liisa (1999). Pankkisäätely ja valvonta. Oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta. Suomen Pankki, tutkimuksia E:15
- Huhtasaari, Laura (2018). Uudenvuodenpuhe 1.1.2018: Totuuskomissio selvittämään 90-luvun pankkikriisin tapahtumia – ”Pahoittelut eivät riitä”. Suomen Uutiset
- Kanniainen, Vesa & Stenbacka, Rune (1996). Pankkiteoria ja pankkikriisi - Onko mitään opittavissa? Julkaisussa Kansantaloudellinen aikakauskirja - 92. vsk. - 2/1996. Helsinki: Taloustieteellinen Yhdistys
- Kiander, Jaakko (2001). Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino
- Kirjallinen kysymys 962/1999 vp Arsenalin vanhojen velallisten inhimillinen kohtelu. Jukka Vihriälä /kesk
- Kirjallinen kysymys 149/2000 vp Arsenalin lainojen myynti. Marjaana Koskinen /sd ja 32 muuta kansanedustajaa.
- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2011). Suomen Pankki 200 vuotta -historiateos (I nide). Helsinki: Otava
- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2012). Suomen Pankki 200 vuotta -historiateos (II nide). Helsinki: Otava
- Laeven, Luc & Valencia, Fabian (2008). Systemic Banking Crises: A New Database. IMF Working Paper WP/08/224. International Monetary Fund (IMF).
- Liikanen, Erkki (2019). Olin joukon nuorin. Otava.
- Orpo, Petteri (2018). Valtiovarainministerin vastaus eduskunnalle jätettyyn kirjalliseen kysymykseen KK 189/2018 vp.
- Pietilä, Antti-Pekka (1995). Pankkikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Saarinen, Veikko (1989). Pankkitoiminnan kannattavuus Suomessa 1960-87. Julkaisussa Koskenkylä, Heikki & Nyberg, Peter (toim.): Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit. Helsinki: Suomen Pankki

Säästöpankki (2019). Säästöpankkiryhmän historia: Sääntely 1951–1984. www.saastopankki.fi

Talouspoliittinen ministerivaliokunta (1999). Salaiset neuvottelumuistiot liitteineen kokouksista 26.1.1999, 29.11.1999 ja 8.12.1999.

Tiainen, Pekka (1994). Taloudellisen kasvun tekijät Suomessa: työvoiman, pääoman ja kokonaistuottavuuden osuus vuosina 1900-90. Väitöskirja Helsingin yliopisto

Tuokko, Yrjö (2019). Taloushistoriamme synkimmät vuosikymmenet. www.tuokko.fi

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pankkituesta 16.11.1999

Välikysymys VK 4/1998 vp. Hallituksen suhtautumisesta Ulf Sundqvistin kanssa tehtyyn sopimukseen. Kansanedustaja Aapo Saari /kesk ja 44 muuta kansanedustajaa

Haastattelut

Jari Kajas (JK)

Suvi-Anne Siimes (JK), 14.10.2019

Erkki Tuomioja (JK), 14.10.2019

Kalevi Hemilä, (JK), 14.10.2019

Sinikka Mönkäre, (JK), 18.10.2019

Sauli Niinistö, (JK), 12.11.2019

Jarmo Väisänen, (JK), 27.11.2019

Heikki Solttila, (JK), 28.11.2019

Seppo Salonen, (JK), 01.01.2020